

Проблеми ефективності судового контролю на досудовому слідстві

Л. М. Белкін,
кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник,
адвокат

На прикладі ухвал слідчих суддів Печерського районного суду м. Києва критично оцінюються стан судового контролю на досудовому слідстві в Україні. Показано, що, як правило, слідчі судді не розглядають по суті аргументи клопотань слідчих і формально відтворюють ці аргументи в ухвалях, що приймаються на користь сторони слідства. Суддям значно спокійніше задовольняти незаконні клопотання сторони слідства, ніж ризикувати псувати відносини з прокурорами. При цьому обмеження прав на оскарження перешкоджає створенню стабільної судової практики.

Ключові слова: арешт безготівкових грошових коштів, арешт випусків цінних паперів, арешт тимчасово вилученого майна з пропуском встановленого строку, «легалізація» як виведення грошей у тіньовий обіг.

Белкин Л. М. Проблемы эффективности судебного контроля на досудебном следствии

На примере определений следственных судей Печерского районного суда г. Киева критически оценивается состояние судебного контроля на досудебном следствии в Украине. Показано, что, как правило, следственные судьи не рассматривают по существу аргументы ходатайств следователей и формально воспроизводят эти аргументы в определениях, принимаемых в пользу стороны следствия. Судьям значительно спокойнее удовлетворяют незаконные ходатайства стороны следствия, чем рисковать портить отношения с прокурорами. При этом ограничение прав на обжалование препятствует созданию стабильной судебной практики.

Ключевые слова: арест безналичных денежных средств, арест выпусков ценных бумаг, арест временно изъятого имущества с пропуском установленного срока, «легализация» как вывод денег в теневой оборот.

Belkin Leonid. The problems of effectiveness of judicial control at the preliminary investigation

On the example of the definitions of the investigative judges of the Pechersk District Court of Kiev, the state of judicial control at the pre-trial investigation in Ukraine is critically assessed. It is shown that, as a rule, the investigating judges do not consider the arguments of the investigators' requests in essence and formally reproduce these arguments in the definitions adopted in favor of the investigating party. It is much easier for judges to satisfy the illegal petitions of the investigating party than to risk spoiling relations with prosecutors. At the same time, restricting the right to appeal prevents the creation of a stable judicial practice.

Keywords: arrest of non-cash funds, seizure of securities issues, seizure of temporarily seized property with a missed deadline, «legalization» as withdrawal of money into the shadow turnover.

Судовий контроль за процесом досудового розслідування вважається важливим чинником законності останнього¹. Однак в умовах практики українського кримінального процесу надії на ефективність такого контролю не справдилися². Навпаки, парадоксальним чином підвищило рівень свавілля слідства, оскільки слідчі судді, як правило, погоджуються зі всіма забаганками слідчих та прокурорів, а у останніх виникає можливість прикривати своє свавілля наявністю відповідних рішень судів. Як зазначив 24.10.2017 р. Прем'єр-Міністр України В. Б. Гройсман, «в Україні обшуки й арешти майна підприємців стали холерою»³. А це означає, що інститут слідчих суддів в Україні не став тим «щепленням», яке б завадило поширенню цієї «холери». Отже, аналіз такого стану справ є актуальним.

Проблемам судового контролю за законністю досудового розслідування присвячена низка наукових робіт⁴. Однак переважна більшість цих

¹ Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 38 с.; Бондюк А. Ф. Історичні передумови виникнення інституту слідчого судді: розвиток судового контролю та прокурорського нагляду // Судова та слідча практика в Україні. 2016. Вип. 1. С. 71-75; Горбачевський В. Я. Судовий контроль на стадії досудового розслідування // Південноукраїнський правничий часопис. 2014. № 3. С. 243-246; Крикунов О. Судовий контроль за дотриманням процесуальних прав сторін кримінального провадження // Історико-правовий часопис. 2016. № 1 (7). – С. 162-167; Назаров В. В., Тракало Р. І. Судовий контроль у кримінальному провадженні: теоретичні та практичні аспекти // Європейські перспективи. 2014. № 10. С. 89-95; Комарова М. В. Судовий контроль під час проведення обшуку // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. 2017. № 26. С. 119-121

² Белкін Л. М. Ефективність судового контролю на досудовому слідстві: надії, які не збулися // Актуальні проблеми реформування кримінальної юстиції: матер. Міжнар. науково-практич. конф., м. Одеса, 20.04.2018 р. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2018. С. 53-56.

³ URL: <https://ua.112.ua/polityka/hroisman-v-ukraini-obshuky-i-aresht-maina-pid-priyemtsiv-staly-kholeroiu-417312.html>

⁴ Макаров М. А. Цит. праця; Бондюк А. Ф. Цит. праця; Горбачевський В. Я. Цит. праця; Крикунов О. Цит. праця; Назаров В. В., Тракало Р. І. Цит. праця; Комарова М. В. Цит. праця.

робіт, крім, можливо, статті М. В. Комарової, описує, як повинно у цій сфері бути. І тільки окремі статті аналізують практичний стан судового контролю на досудовому слідстві з усіма його суттєвими недоліками. Так, М. В. Комарова у процесі вивчення та узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями місцевих загальних судів Дніпропетровської області клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи за період з 01.01.2014 р. по 31.12.2014 р. з'ясувала, що не завжди слідчими суддями такі дозволи надаються обґрунтовано, що призводить до безпідставного порушення конституційних гарантій (ст. 30) на недоторканність житла (стор. 120). Більшість критичних публікацій має інформаційно-публіцистичний характер. Автор у своїх працях Автор у своїх працях⁵ розглянув негативні аспекти практики слідчих суддів на прикладі ухвал Печерського районного суду м. Києва. У даній статті поглиблюються це дослідження.

Як зазначено вище, інститут слідчих суддів в Україні демонструє свою явну неефективність, якщо вже цією проблемою вимушений займатися особисто Прем'єр-Міністр. Інтернет-ресурс «Цензор.Нет» повідомляє, що у 2017 р. правоохоронці вимагали обшуків у 45 разів більше, ніж у 2012 р. Приблизно 85 % таких клопотань задовольняється судами⁶. Однак не слід думати, що у решті 15 %, суди повністю ставали на бік приватних суб'єктів. Наприклад, слідча суддя О. В. Батрин (тут і далі розглядаються ухвали слідчих суддів Печерського районного суду м. Києва) розглянула 08.11.2017 р. 15 клопотань слідчого про арешт майна у вигляді безготівкових коштів та про зобов'язання банківської установи надавати інформацію про залишок грошових коштів на рахунках. Це клопотання суддя задовольнила «частково»: підтримала клопотання про усі 15 арештів, але відмовила у покладанні на банки вказаного зобов'язання⁷.

М. А. Макаров наводить відомості⁸, що у 2016 р. слідчі судді України розглянули майже 486 тис. клопотань слідчих, прокурорів та інших осіб, із яких задоволено 410,1 тис. клопотань, або 84,4 % від кількості розглянутих. Слідчим суддям надійшло на розгляд 86,2 тис. скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. Розглянуто (без повернутих) 73,5 тис. скарг, із яких задоволено 32,1 тис., або 43,7 % від кількості розглянутих. Однак всупереч твердженню М. А. Макарова висловимо думку, що ці дані аж ніяк не свідчать про те, що діяльність слідчих суддів є *на практиці* важливою гарантією дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримі-

⁵ Белкін Л. М. Цит. праця.

⁶ URL: https://ua.censor.net.ua/news/3056316/pravoohorontsi_v_2017_rotsi_vymagal_obshukiv_u_45_raziv_bilshe_nij_u_2012mu

⁷ Див., наприклад, ухвалу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70243093>

⁸ Макаров М. А. Цит. праця.

нальному провадженні. Про «прокурорсько-слідчий» ухил прийнятих рішень свідчить той факт, що питома вага задоволених клопотань слідчих, прокурорів значно вища, ніж задоволених скарг на їх дії — при значно більшому рівні обґрунтованості останніх. При цьому слід мати на увазі, що арешти часто накладаються «оптом» — на майно декількох осіб в одній ухвалі (наприклад, у згаданих вище ухвалах від 08.11.2017 р. — до 15 осіб⁹) і швидко (до 2-3 діб), у той час як знімаються арешти «вроздріб» — по 1-2 особи — і довго (до 3-4 місяців). Наприклад, ухвалою від 22.06.2018 р. по справі № 757/8803/18-к¹⁰ задоволено клопотання про зняття арешту з майна, подане 16.02.2018 р. Ухвалою від 22.12.2017 р. № 757/73659/17-к¹¹ (слідча суддя Шапутько С. В.) накладений арешт на 35 емісій цінних паперів, тобто не власників навіть, а випусків у цілому. При цьому власниками цінних паперів цих випусків можуть бути до 4.000 осіб.

Наочне уявлення про навалу бажаючих що-небудь арештувати чи кого-небудь обшукати надає фото черги слідчих о 06.00 ранку подати до Печерського суду відповідні клопотання¹². Правда, тут ресурс «Цензор. Нет» співчуває нашим «захисникам». Автор це співчуття не поділяє. Як правильно вказує один з коментаторів згаданої вище публікації щодо різкого збільшення обшуків, «якщо таку кількість обшуків порівняти з кількістю вироків по злочинах з корупції, хабарництва, шахрайства, то можна зробити беззаперечний висновок, що лівова частка обшуків проводилась не по провадженнях у кримінальних справах, а з метою віджиму бізнесу». Наприклад, безпідставність і необґрунтованість арешту коштів ілюструється ухвалою від 18.07.2017 р. № 757/27482/17-к¹³, де скасовувався арешт, накладений ухвалою від 10.10.2016 р. слідчої судді Шапутько С. В. В ухвалі від 18.07.2017 р. суддя дійшов висновку про відсутність у кримінальному провадженні даних, які б виправдовували втручання держави у право на мирне володіння майном. Тоді навіть кошти трималися під арештом майже рік? На жаль, добитися відшкодування шкоди, завданої таким необґрунтованим арештом, практично неможливо.

Безпідставність і необґрунтованість притаманні переважній більшості ухвал слідчих суддів, не кажучи вже про поліцейсько-прокурорський стиль їх викладу. Практично ці ухвали складаються шляхом некритичного сканування клопотань слідчого або взагалі копіювання цих клопотань

⁹ URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70243376> (справа № 757/66609/17-к)

¹⁰ URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75240343>

¹¹ URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71281781>

¹² URL: https://ua.censor.net.ua/photo_news/3039177/pravoohorontsi_zayimayut_u_sudi_chergu_z_600_ranku_schob_zdaty_na_rozglyad_klopotannya_pro_obshuky_ta

¹³ URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67852376>

з електронного носія інформації. Наприклад, ухвалою від 16.05.2017 р. № 757/26601/17-к¹⁴ (слідчий суддя Підпалій В. В.) протягом 10 хвилин накладений арешт на документи та обладнання, тільки перелік яких склав 57 аркушів. З цього приводу в ухвалі Апеляційного суду м. Києва від 19.07.2017 р. вказано¹⁵, що «протокол огляду речей та документів, постанова про визнання їх речовими доказами, клопотання прокурора про накладення на них арешту та *оскаржувана ухвала слідчого судді* про їх арешт *є ідентичними* до кожної допущеної в цих процесуальних документах помилки та неточності, навіть таких як «- відомість розрахунків з контрагентами за період з 01 січня 2008 року по **01.ЮЮ.2011**, на 1-му арк.».

В ухвалі від 14.12.2017 р. № 757/61590/16-к¹⁶ (слідча суддя Шапутько С. В.) зазначено: «Крім того, встановлено, що *невстановленими слідством особами* здійснювалось зняття готівкових грошових коштів у банківській установі та перерахування безготівкових грошових коштів на рахунки підконтрольних осіб та суб'єктів господарювання, використовуючи рахунки наступних фізичних осіб...» (далі перелік із 138 фізичних осіб). І якщо зняття готівкових грошових коштів у банківській установі (за допомогою банківських карток) чи перерахування безготівкових коштів (за допомогою системи «Клієнт-Банк») невідомими особами ще можна уявити, то контроль цими «невстановленими» особами над іншими 138 особами уявити практично неможливо. За таких формулювань і безконтрольності до списку із 138 осіб можна додати будь-кого і отримати згоду слідчого судді.

В ухвалі від 14.12.2017 р. № 757/61590/16-к¹⁷ (слідча суддя Шапутько С. В.) зазначено (орфографія збережена): «Слідством встановлено, що директором ТОВ «Рікус» є громадянин О., а місцезнаходження підприємства не придатне для здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів (у вказаному приміщенні відсутнє опалення, освітлення, також *відсутні будь які технічні пристрої*). Слідством встановлено, що у своїй діяльності службові особи ТОВ «Рікус» використовують комп'ютерну техніку з IP-адресою 94.125.122.213, провайдер, який надає послуги з під'єднання до мережі інтернет ТОВ «УКРКОМ» (ЄДРПОУ 22891175)». Тобто пристроїв у офісі товариства немає, але відомості про його провайдера про всяк випадок слідчий суддя отримати дозволить.

В ухвалі від 12.10.2017 р. № 757/60555/17-к¹⁸ (слідча суддя Батрин О. В.) і, до речі, не тільки у цій ухвалі, застосовуються такі фор-

¹⁴ URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66731135>

¹⁵ URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67958479>

¹⁶ URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63528290>

¹⁷ URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65512204>

¹⁸ URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69487858>

мулювання, не підтверджені жодним вироком, як «організаторами злочинної діяльності», «функціонування злочинної схеми», «підконтрольні підприємства з ознаками фіктивності», «фігурантами провадження використовуються «сміттєві» цінні папери», «у проведенні фінансово-господарських операцій... без фактичного здійснення господарських операцій» тощо.

За кількістю порушень законодавства, на нашу думку, є рекордною ухвала від 12.10.2017 р. № 757/60555/17-к. За цими показниками з нею може сперечатися, можливо, ухвала від 22.12.2017 р. № 757/73659/17-к, згадана вище. По-перше, ухвалою від 12.10.2017 р. арешт був накладений на більш як півсотні випусків цінних паперів, без з'ясування конкретних власників та їх будь-якої причетності до кримінального правопорушення, що суперечить ч. 2 ст. 171 КПК України та ст. 7 Закону України «Про депозитарну систему України». По-друге, суд погодився із тим, що за рахунок операцій з цінними паперами можливо створити податковий кредит, хоча операції з цінними паперами не є об'єктом операцій з ПДВ (пп. 196.1.1 п. 196.1 ст. 196 Податкового кодексу України). По-третє, суд віднайшов «біржові» ціни на акції приватних акціонерних товариств, які до 01.01.2018 р. взагалі на біржі обертатися не могли (ст. 24 ЗУ «Про акціонерні товариства» в редакції до 01.01.2018 р.). По-четверте, суд «вирішив», що посадові особи компаній з управління активами та корпоративних інвестиційних фондів самостійно маніпулювали цінними паперами на біржі, у той час як реально на біржі могли працювати тільки посадові особи торговців цінними паперами (ч. 5 ст. 21 ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок»).

«Цікаве» розуміння легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, запропоновано в ухвалі від 06.02.2018 р. № 757/5014/18-к¹⁹ слідчої судді Бортницької В.В. Так, в ухвалі містяться два таких твердження:

а) «**легалізація** грошових коштів відбувається шляхом перерахування грошових коштів за цінні папери на адресу фізичних осіб, якими здійснюється їх **обготівкування** через каси відділень банківських установ...»;

б) «таким чином, в ході досудового слідства в кримінальному провадженні зібрано достатньо доказів та встановлені підстави, які свідчать що група осіб ... здійснює незаконну діяльність по **незаконному виведенню безготівкових коштів у тіньовий, тобто неконтрольований державою**, обіг, та безпосередньо здійснюють **обготівкування** коштів».

Тобто за версією суду, **легалізація** — це і є **виведення у тіньовий обіг**. Хоча завжди вважалося, що тіньовий обіг — це нелегальний обіг.

Крім того, в законодавстві України жодним чином не визначене поняття «**обготівкування**» — ані як юридичний термін, ані як кримінально

¹⁹ URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72082766>

каране діяння. В принципі отримання заробітної плати через банкомат також є «*обготівковування*» (перетворення безготівкових коштів у готівку). Отже, слідчі судді дозволяють собі використовувати в судових документах, що складаються «Іменем України», поліцейсько-прокурорський жаргон, не визначений жодним законодавчим актом.

В ухвалі від 12.06.2017 р. № 757/32786/17-к²⁰ слідчий суддя Білоцерківець О. А. демонструє «любов» і «повагу» по-українськи до інвестора. Так, необхідність задоволення відповідного клопотання слідчий суддя «мотивує» тим, що ТОВ є одним з найбільших забудовників житлової нерухомості в м. Києві, в своєму управлінні має 5 пайових та 1 корпоративний інвестиційний фонд із загальним обсягом емісій цінних паперів (тобто фактично обсягом інвестицій) номінальною вартістю 4,9 млрд грн. Далі стверджується, що ТОВ здійснює фінансові операції *з метою ухилення від сплати податків*, хоча «розслідування» здійснюється за ч. 2 ст. 205, ч. 2 ст. 209 КК України, але жодних епізодів, які б потрапляли під диспозицію цих статей, в ухвалі не зазначається.

Рівень «обґрунтованості» ухвал слідчих суддів демонструє також ухвала від 17.11.2016 р. № 757/56602/16-к²¹ (слідча суддя Фаркош Ю. А.), де розглядалося клопотання про тимчасовий доступ до банківських документів низки ТОВ у межах кримінального провадження № 42014000000000375 від 07.05.2014 р. Тобто є підстави вважати, що слідство велося (якщо дійсно велося) за період до 07.05.2014 р. При цьому дозвіл на доступ до документів надавався за період з 01.01.2015 по 17.11.2016, тобто значно пізніший, ніж період нібито вчинення злочину. Більше того, деякі ТОВ, відносно яких надавався дозвіл на доступ, створені значно пізніше, ніж нібито вчинений злочин: ТОВ «Антей Стей» — 22.04.2015 р., ТОВ «Ларош Тім» — 29.01.2016 р., ТОВ «Фаріал» — 25.02.2016 р., — і не могли брати участі у злочині. Або така ретроспектива повинна бути докладно обґрунтована, чого ухвалі немає.

В ухвалі від 01.06.2017 р. № 757/17152/17-к²² (слідча суддя Шапутько С.В.) накладений арешт на майно (автомобіль), тимчасово вилучене 20.03.2017 р., при цьому прокурор звернувся із клопотанням про арешт 26.03.2017 р. Слідчий суддя, не звернувши увагу на порушення абзацу 2 ч. 5 ст. 171 (умова звернення протягом 48 годин) КПК України та ч. 6 ст. 173 (умова накладання арешту протягом 72 годин) КПК України, клопотання про арешт задовольнив, хоча у згаданій вище ухвалі Апеляційного суду від 19.07.2017 р. це розглядається як порушення. Ухвалою від 25.06.2018 р. у справі № 757/31076/18-к²³ (слідчий суддя

²⁰ URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67085718>

²¹ URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63141109>

²² URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70605683>

²³ URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75605481>

Підпалий В. В.) накладений арешт на майно, яке було вилучено **28.03.2018 р.**, тобто майже 3 місяці перебувало в статусі тимчасово вилученого. При цьому різноманітні процесуальні виверти (поновлення строку звернення до суду; відкладання розгляду справи) не можуть слугувати підставою для порушення норм абзацу 2 ч. 5 ст. 171, ч. 6 ст. 173 КПК, оскільки, як правильно зазначається у п. 43 ухвали Верховного Суду (Касаційний кримінальний суд) від 09.01.2018 р. (провадження № 51-499ск17), навіть при найширшому розумінні ролі слідчого судді неможливо узгодити з нею право слідчого судді розширювати — порівняно із законодавством — повноваження державних органів і посадовців. *Слідчий суддя може лише обмежити в конкретному випадку, виходячи з обставин справи, використання вже наданих йому законом повноважень*²⁴.

Цікавий «винахід» продемонструвати слідчі, прокурори, слідчі судді та навіть деякі судді апеляційних судів, які *визнають* речовими доказами і арештовують *безготівкові* грошові кошти як речові докази, які насправді речами не є. Так, ст. 98 КПК України передбачаються критерії речових доказів. Ними є *матеріальні об'єкти*, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Але безготівкові грошові кошти не можуть бути речовими доказами, оскільки не є матеріальними об'єктами, а є виключно записами на рахунках у банках. Відповідно до ст. 2 ЗУ «Про банки та банківську діяльність» банківські рахунки — рахунки, на яких обліковуються власні кошти, вимоги, зобов'язання банку стосовно його клієнтів і контрагентів та які дають можливість здійснювати переказ коштів за допомогою банківських платіжних інструментів. Згідно із ст. 3.1 ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» кошти існують у готівковій формі (формі грошових знаків) або у безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках). Отже, із вказаних законодавчих визначень вбачається, що банківський рахунок використовується лише для обліку грошових коштів, а не їх фактичного збереження. Тобто банківський рахунок містить лише числові відомості про кількість грошових коштів. Крім того, грошові кошти на банківському рахунку, що належать до нематеріального світу (у вигляді комп'ютерного коду), в силу своєї природи не можуть зберегти на собі сліди або відомості про обставини, що встановлюються під час кримінального провадження, як наслідок не можуть бути речовими доказами.

²⁴ URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72670536>

Аналогічну фізичну та правову природу мають і цінні папери у бездокументарній формі, оскільки вони також не мають матеріального втілення. Згідно із ч. 3 ст. 3 ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок» цінні папери за формою існування поділяються на бездокументарні цінні папери та документарні цінні папери. *Бездокументарним цінним папером є обліковий запис* на рахунку в цінних паперах у системі депозитарного обліку цінних паперів. Документарним цінним папером є паперовий або електронний документ, оформлений у визначеній законодавством формі, що містить найменування виду цінного папера, а також визначені законодавством реквізити. Отже, має місце пряма аналогія: грошові банкноти/купюри → паперовий або електронний документ цінного папера; безготівкові кошти у формі записів на рахунках у банках → бездокументарний цінний папір як обліковий запис на рахунку в цінних паперах.

Хоча ч. 10 ст. 170 КПК України передбачає можливість арешту грошей у безготівковій формі, такий арешт може використовуватися з іншою метою, передбаченою ч. 2 ст. 170 КПК, а саме: 2) спеціальної конфіскації; 3) конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди. Однак для збереження речових доказів (п. 1 ч. 2 ст. 170 КПК) такий арешт застосований бути не може внаслідок невідповідності критеріям ст. 98 КПК України.

Заради справедливості слід зазначити, що у деяких ухвалях слідчих суддів Печерського районного суду м. Києва ця думка знаходить підтримку (наприклад, ухвали від 12.05.2017 р. № 757/10923/17-к²⁵, від 27.12.2017 р. № 757/76292/17-к²⁶, від 10.01.2018 р. № 757/1422/18-к²⁷). Однак у більшості випадків ці очевидні міркування не знаходять необхідного розуміння.

Наприклад, у згаданій вище ухвалі від 08.11.2017 р. № 757/66609/17-к слідча суддя Батрин О. В. вирішила «накласти арешт на кошти, які знаходяться на рахунках, відкритих у Банку... в частині видатку коштів, з можливістю зарахування на зазначені рахунки коштів, що надходять». Тобто слідча суддя, як і слідчий і прокурор, визнала «злочинними» не тільки кошти, щодо яких вже нібито встановлені певні факти, але й усі кошти наперед.

На прикладі ставлення до статусу безготівкових коштів як речових доказів цікаво прослідкувати, як подекуди слідчі судді не погоджуються

²⁵ URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66473650>

²⁶ URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71480070>

²⁷ URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71624895>

самі із собою. Так, в ухвалі від 19.07.2018 р. № 757/12201/18-к²⁸ слідчий суддя Підпалий В. В. правильно зазначив, що кошти на арештованих рахунках, у розумінні ст. 98 КПК України, не можуть бути речовим доказом у даному кримінальному провадженні (йшлося про кримінальне провадження № 42017111200000142 від 17.03.2017 р.). Хоча в ухвалах від 09.11.2017 р. № 757/66864/17-к²⁹ та № 757/66876/17-к³⁰ той же слідчий суддя Підпалий В. В. у межах того ж кримінального провадження № 42017111200000142 наклав арешт на кошти, які обліковуються на рахунках, відкритих у банках.

В ухвалі від 26.06.2018 р. № 757/31041/18-к³¹ суддя Підпалий В. В. прийняв рішення про накладання арешту на суму ПДВ у системі електронного адміністрування ПДВ (ліміту ПДВ), на яку відповідні платники мають право зареєструвати податкові накладні та/або розрахунки коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних, хоча зазначені суми також є «віртуальними» грошовими коштами, які знаходяться на спеціальних ПДВ-рахунках і не можуть бути *речовими доказами*, оскільки не можуть вважатися матеріальним об'єктом (річчю).

В ухвалі від 23.02.2017 р. № 757/10828/17-к³² слідча суддя Литвинова І. В. вирішила «накласти арешт на грошові кошти та видаткові операції, які знаходяться на рахунках ТОВ... Заборонити службовим особам та працівникам ТОВ... використовувати або будь-яким чином відчужувати вищезазначене майно, *окрім здійснення обов'язкових платежів до бюджету та виплати заробітної плати*». В ухвалі від 18.06.2018 р. № 757/29210/18-к³³ слідчий суддя Підпалий В. В. також погодився «зупинити видаткові операції з коштами, які надійшли на зазначені рахунки і вже знаходяться на них, *крім обов'язкових платежів до бюджету та виплати заробітних плат працівникам*». При цьому з поля зору авторів цих текстів якось випала та проста думка, що після двох-трьох виплат до бюджету чи заробітної плати «збереженість» «речових доказів» закінчиться.

При розгляді апеляційної скарги на одну із згаданих вище ухвал від 08.11.2017 р. (слідча суддя Батрин О. В.) Апеляційний м. Києва в ухвалі від 29.03.2018 р. вказав³⁴ на неможливість арешту коштів, коли залишок коштів на рахунку становить 0 грн 00 коп. Зі змісту ч. 10 ст. 170 КПК України вбачається, зазначив Апеляційний суд, що «арешт не може бути

²⁸ URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75417946>

²⁹ URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71611948>

³⁰ URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71624348>

³¹ URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75161371>

³² URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64993579>

³³ URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74962286>

³⁴ URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73188815>

накладений на кошти, яких фактично немає на банківському рахунку, оскільки в такому разі очевидним стає те, що арешт накладено на сам банківський рахунок, а це кримінальним процесуальним законом не передбачено». Однак слідчі судді продовжують накладати арешти «на речові докази» у сумі 0 грн 00 коп., фактично «арештовуючи» повітря.

Зазначений вище арешт майна однією ухвалою «оптом», тобто декількох власників, іноді зручний для сторони слідства тим, що серед власників, щодо яких існують хоча б якісь аргументи, можна сховати власників, щодо яких аргументи відсутні повністю. Так в ухвалі від 24.04.2018 р. № 757/19555/18-к³⁵ (слідча суддя Бортницька В. В.) наведена аргументація щодо арешту майна (безготівкових коштів) ТОВ-1 і ТОВ-2. Не вважаючи цю аргументацію переконливою, автор тим не менш зазначає, що наведені хоча б якісь аргументи. А далі без будь-якого логічного зв'язку із попереднім текстом вказано: «Також встановлено, що групою осіб використовується рахунки ТОВ-3 для здійснення протиправної діяльності, спрямованої на переведення безготівкових коштів у готівку з метою виведення грошових коштів у тіньовий, неконтрольований сектор економіки». Будь-яке інше обґрунтування не наводиться. З таким «обґрунтуванням» можна накласти арешт на майно будь-якої «жертви». Ефект від такого судового контролю абсолютно нульовий.

Аналіз ухвал слідчих суддів, які (ухвали) містять відверті порушення та нісенітниця, не є вичерпним, а також не враховує ухвал інших судів. І це при тому, що ці ж самі судді приймають цілком правильні рішення у цивільних справах, де тиск владних структур не так очевидний. Оскільки жодної відповідальності слідчі судді за прийняття таких ухвал не понесли, більше того, велика кількість ухвал навіть не скасовується в апеляційному порядку, слід визнати, що саме такий невтішний стан справ у сфері судового контролю на досудовому слідстві є типовим і свідчить про «глибокий прогин суддів перед державною машиною»³⁶. Суддям значно спокійніше задовольняти різноманітні забаганки слідчих та прокурорів та не нести за це жодної відповідальності, ніж ризикувати псувати відносини з прокурорами. Сплеск обшуків та арештів саме в останні роки свідчить про відсутність успіху так званої судової реформи.

Подальші розвідки у цьому напрямі повинні бути спрямовані на пошук реальних важелів впливу та відповідальності слідчих, прокурорів та слідчих суддів за арешт майна, який виявиться необґрунтованим. Доцільно запровадити презюмовану (мінімальну) матеріальну шкоду, виходячи із вартості необґрунтовано арештованого майна та процентної ставки Національного Банку України за увесь період необґрунтованого

³⁵ URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73757635>

³⁶ URL: <https://www.facebook.com/vadim.cherny/posts/10208150513174897>

арешту. Також необхідно, щоб ініціатори арешту кожних 5 місяців підтверджували у суді його доцільність (за аналогією з продовженням строку тримання під вартою кожних 2 місяці).

Belkin Leonid. The problems of effectiveness of judicial control at the preliminary investigation

On the example of the definitions of the investigative judges of the Pechersk District Court of Kiev, the state of judicial control at the pre-trial investigation in Ukraine is critically assessed. It is shown that, as a rule, the investigating judges do not consider the arguments of the investigators' requests in essence and formally reproduce these arguments in the definitions adopted in favor of the investigating party. It is much easier for judges to satisfy the illegal petitions of the investigating party than to risk spoiling relations with prosecutors.

Working on this article, the author regrets to understand that this article negatively characterizes the Ukrainian judicial system. At the same time, the evidence suggests that in Ukraine, it is impossible to introduce European powers of law enforcement bodies without European restrictions and responsibilities without damage to ensuring the rights of citizens. Unfortunately, the hopes for effective judicial control at the pre-trial investigation were not justified. The searches of enterprises and property arrests have become an epidemic, which the Prime Minister of Ukraine compared with cholera. The article cites information that in 2017 law enforcement officers demanded searches 45 times more search than in 2012. About 85% of such applications are satisfied by the courts.

Broad distribution received arrests wholesale — the property of dozens of owners at once.

Specific examples are given when, upon the petition of the General Prosecutor's Office of Ukraine, the judge of the Pechersk District Court of Kyiv arrest more than fifty securities issues, without clarifying the specific owners and their involvement in criminal offenses, which contradicts Article 171 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. In total, thus, property of about 5.000 owners were arrest without verification from involvement in criminal offenses.

In another definition, the judge acknowledged that there was no electronic equipment in the premises of the enterprise, but allowed the investigator access to the information of the provider of this enterprise.

In one of the definitions, the judge agrees with the investigator that the legalization of money is the transfer of money from cashless to cash, and immediately indicates that such a transfer is a transfer to the informal sector. That is, the same operation is both legalization and transfer to the informal sector at the same time.

Considering that these same judges make quite decent decisions in civil cases, where the pressure of the power structures is not so obvious, the analysis performed testifies to the «deep sagging of judges in front of the state machine». The surge of searches and arrests in recent years is evidence of the lack of success of the so-called judicial reform. Obviously, it is necessary to introduce the guaranteed responsibility of investigators, prosecutors and investigative judges for the arrest of property, if the arrest turns out to be unreasonable.

Keywords: arrest of non-cash funds, seizure of securities issues, seizure of temporarily seized property with a missed deadline, «legalization» as withdrawal of money into the shadow turnover.